

УДК 342.92 (477)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-1.33>

І. С. Дроботов

аспірант

Науково-дослідного інституту публічного права

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті на основі аналізу нормативно-правової бази та наукових доробок вітчизняних вчених охарактеризовано теоретично-правові аспекти виокремлення видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Встановлено, що серед видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві необхідно виділяти: а) зловживання правом на доступ до суду (подання тотожних, аналогічних, технічних, штучних та явно безпідставних позовів; процесуальна шикана; сутяжництво тощо); б) зловживання, що проявляються у спробах вплинути на формування складу суду для розгляду справи (маніпулювання автоматизованою системою розподілу справ з метою впливу на склад суду у справі; зловживання, пов'язані з визначенням юрисдикції та підсудності тощо); в) зловживання на стадіях підготовчого провадження, судового розгляду, перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку (неявка в судові засідання без поважних причин, усвідомлене затягування із ознайомленням із матеріалами справи; подання численних безпідставних клопотань (про витребування доказів, забезпечення позову/доказів, призначення експертиз, завідомо безпідставних відводів тощо), які призводять до штучного затягування розгляду справи та потребують вчинення судом відповідних процесуальних дій); г) зловживання правами на стадії апеляційного та касаційного перегляду судових рішень; д) зловживання на стадії виконання судового рішення (направлення до суду безпідставних заяв про роз'яснення судових рішень, встановлення їх порядку та способу виконання; встановлення судового контролю тощо, спрямованих на безпідставне затягування виконання судового рішення).

Крім того, автором зроблено акцент на прикладних аспектах кваліфікації дій як зловживання процесуальними правами, з урахуванням відповідної судової практики, у кореспонденції з положеннями вітчизняного законодавства та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: адміністративне судочинство, добросовісність, зловживання правом, зловживання процесуальними правами, неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Актуальність дослідження. За викладенням у новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України [3]) у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р. [12], послідувало чимало новел та змін в організації та здійсненні адміністративного процесу. Серед таких новел – конкретизація у ч. 2 ст. 45 КАС

України переліку дій, які суд за конкретних обставин може визнати зловживанням процесуальними правами.

Разом із тим, хоча законодавець задекларував принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, проте не дав визначення вказаного терміна, що дещо ускладнює його розуміння, враховуючи, у тому числі, що визначений КАС України перелік дій, яких може бути кваліфіковано судом як зловживання процесуальними правами, не є вичерпним. З урахуванням вказаного, у наукових поглядах вітчизняних вчених та практикуючих юристів прослідковується деяка свобода у визна-

ченні тих чи інших видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Показово, що на теперішній час науковці та практики, застосовуючи можливості сучасної юридичної техніки, здійснюють спробу виокремити, крім зазначених у ч. 2 ст. 49 КАС України, й інші види поведінки, що можуть бути кваліфікованими судом як зловживання процесуальними правами. Важливо також наголосити, що особливої уваги заслуговує і практична реалізація вищенаведених приписів КАС України судами, котрі вже у певні мірі є апробованими на практиці та знайшли своє відображення у конкретних судових рішеннях. А тому, видається, з огляду на багатогранність та комплексність такого правового явища як зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та нещодавню його регламентацію у вітчизняному законодавстві виникає інтерес щодо змістовного дослідження видів такого зловживання, яке є актуальним та назрілим у сучасних умовах державотворення.

Ступінь розробленості проблеми.

Науковими розробками, які охоплюють питання зловживання процесуальними правами, займалися такі теоретики та практики, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.М. Бевзенко, А.А. Богаченко, П.В. Грибанов, В.В. Заборовський, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, В.В. Рєзнікова, В.С. Петренко, М.М. Тищенко та інші. При цьому, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, які мають вагомим теоретичне та практичне значення, в умовах трансформаційних змін законодавства про адміністративне судочинство питанню видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві властивий високий рівень наукової новизни.

Мета статті полягає у комплексній оцінці видів поведінки, яких може бути кваліфіковано судом як зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Так, серед основних завдань демократичної держави має бути забезпечення функціонування ефективної системи захисту прав і свобод людини, заснованої на принци-

пах законності, прозорості та рівності всіх перед законом. Згідно положень ст. 55 Конституції України [6], право на судовий захист є одним із гарантованих державою прав людини і громадянина. При цьому, на державу покладається обов'язок із забезпечення сприятливих умов для реалізації такого права. У цьому аспекті одним із найважливіших чинників судового захисту прав та законних інтересів є спосіб, у який особа реалізує належне їй суб'єктивне право.

Важливо наголосити, що на законодавчому рівні не закріплено критеріїв кваліфікації певної поведінки як зловживання процесуальними правами, недобросовісності діянь та вичерпного переліку її видів, співрозмірності застосування відповідних санкцій чи заходів процесуального примусу за той чи інший вид зловживання процесуальними правами тощо, що може призводити до випадків, коли негативна поведінка осіб у судовому процесі залишатиметься без належної уваги, з огляду на не регламентованість вищевказаних питань та оціночний характер трактування такої поведінки як зловживання чи небажання створювати конфліктну ситуацію. Враховуючи ж, що наявність будь-якої процесуальної норми, яка закріплює право вчинення особою тих чи інших дій, може потенційно породжувати зловживання таким правом, закріплення у законодавстві вичерпного переліку усіх можливих видів зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві видається практично неможливим та не є необхідно зумовленим.

Так, у розумінні В.С. Петренка, зловживання процесуальними правами є здійсненням прав суто з наміром завдати шкоди іншій особі, дії в обхід закону, а також інше завідомо недобросовісне здійснення прав [10, с. 17].

А.Ю. Юдін визначає зловживання процесуальними правами як особливу форму процесуального правопорушення, тобто умисні недобросовісні дії учасників процесу (а в окремих випадках і суду), що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і здійснюються лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом щодо

відомих обставин справи, з метою обмеження можливості реалізації або порушення прав інших осіб, що беруть участь у справі, а також з метою перешкоджання діяльності суду щодо правильного і своєчасного розгляду і вирішення справи, що тягнуть застосування заходів процесуального примусу [21, с. 15].

Разом із тим, науковці акцентують увагу на тому, що діяння, котрі мають ознаки зловживання правом, неможливо заборонити повністю, через наведення їх казуїстичного переліку у нормативному акті. При цьому підхід, який, здебільшого, превалює у сучасному законодавстві та полягає у спробі заборони цих діянь через зобов'язання учасників процесу здійснювати свої права та обов'язки «добросовісно», «не зловживаючи ними», теж, як впливає із практики, не є достатньо ефективним. Більше того, терміно-поняття «добросовісність», «зловживання правом» не є «само собою» зрозумілими, такими, що не потребують додаткового тлумачення; навпаки, вони є багатозначними оціночними поняттями [11, с. 36–37].

У зв'язку із чим вчені та практики повсякчас наголошують на нагальності проблеми вдосконалення, роз'яснення та уточнення багатьох питань щодо ситуацій, які залежно від конкретних обставин може бути визнано судом зловживанням процесуальними правами як дій, що суперечать завданню відповідного судочинства. При усуненні вказаних недоліків, на думку С. Свіріна, правосуддя стане доступнішим та якіснішим для добросовісних учасників судочинства, оскільки при зменшенні фактів зловживання процесуальними правами у суддів виявиться більше часу та можливостей для повного та всебічного розгляду інших правових конфліктів [18, с. 137].

Аналізуючи ж висновки, яких було зроблено С.В. Базилевським у процесі дослідження питання зловживання процесуальними правами в адміністративному процесі, можна стверджувати, що серед видів зловживання правом в адміністративному судочинстві необхідно виокремлювати: 1) випадки зловживання правом на звернення до суду за судовим захистом: подання завідомо безпідставного позову, подання позову за відсутності

предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, подання кількох тотожних позовів, подання штучних позовів, судова симуляція та сутяжництво; 2) інституційні зловживання, що мають на меті вплив на формування належного суду для розгляду конкретної справи: зловживання з метою впливу на склад суду у справі (пов'язані з формуванням складу суду у справі до відкриття провадження; спрямовані на зміну складу суду у справі після відкриття провадження); зловживання, пов'язані із визначенням юрисдикції та підсудності [1, с. 79].

У світлі наведеного необхідно ще раз констатувати той факт, що на законодавчому рівні не передбачено усіх можливих видів зловживань, а питання встановлення та констатації факту зловживання процесуальними правами має оціночний характер та здійснюється з урахуванням внутрішнього переконання судді. Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 45 КАС України, з урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судове рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни

підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [3].

Видається, аналіз сталих наукових доробок дозволяє зважено проводити класифікацію видів зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві на підставі різноманітних критеріїв, наприклад: залежно від стадій адміністративного процесу; за предметом порушення; значимістю впливу на адміністративний процес; за кількістю вчинюваних порушень та ціллю, яку переслідує зловживач тощо.

При цьому, вбачається, проведення аналізу існуючих видів зловживання процесуальними правами та їх певна класифікація зумовлені необхідністю вироблення єдиних підходів щодо усунення вищевказаного негативного явища шляхом вивчення тенденції поширення тих чи інших зловживань в адміністративному судочинстві, у тому числі, дослідження існуючої судової практики. Вказане дозволяє зважено зупинитися на характеристиці можливих видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, виходячи з системного аналізу норм чинного законодавства та судової практики, класифікувавши їх таким чином.

Зловживання правом на доступ до суду (подання тотожних, аналогічних, технічних, штучних та явно безпідставних позовів; процесуальна шикана; сутяжництво тощо). Так, право на справедливий та публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, гарантується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому, основоположними елементами права на справедливий суд та ключовими принципами ст. 6 вказаної Конвенції є верховенство права та належне здійснення правосуддя [5].

Говорячи ж про національні реалії, то за змістом ч. 2 ст. 8 Конституції України, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадя-

нина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [6]. Разом із тим, відповідно до положень ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом та у цьому зв'язку кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [6]. У той же час, відповідно до положень ч. 1 ст. 45 КАС України, учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається [3].

Слід зазначити, що згідно практики Європейського суду з прав людини, ст. 6 § 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містить гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду, яке має «застосовуватися на практиці і бути ефективним» (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белле проти Франції» (*Bellet v. France*)) [13]. Поряд із цим, Європейським судом з прав людини неодноразово наголошувалося, що закріплене «право на суд» та «право на доступ до суду» не є абсолютними та можуть бути обмеженими, але лише таким способом та до такої міри, що не порушують зміст цих прав (рішення у справах «Вайт і Кеннеді проти Німеччини» (*Вайт і Кеннеді проти Німеччини*) [15], «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини» (*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*) [14].

І в цьому аспекті необхідно вказати, що Р.Ф. Гонгало, акцентувавши увагу на складності розмежування ситуації, де відбувається зловживання, а де – реалізація належного особі процесуального права на судовий захист, зазначає, що факт закріплення у процесуальному законодавстві права суду відмовляти у прийнятті позову, подача якого кваліфікується як зловживання процесуальними правами, не сприяє вирішенню проблеми, а може лише сприяти появі нових зловживань, однак уже із боку суду [2, с. 29].

Сказане підтверджується тим, що визначений у п. 3 ч. 2 ст. 45 КАС Укра-

їни перелік дій, які можуть трактуватися судом як зловживання процесуальними правами (як-то подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер), містить формулювання, які охоплюють дещо абстрактні поняття та мають суто оціночний характер, що може ускладнити їх ефективне застосування у судочинстві [3].

Отже, в адміністративному судочинстві з-поміж інших видів зловживання процесуальними правами слід виокремити подання сутяжницьких, завідомо безпідставних (явно необґрунтованих) позовів або скарг та позовів, що мають штучний характер.

Однак серед практикуючих юристів термін «штучний позов» зазнав критики, яка ґрунтується на тому, що на практиці штучний позов без розгляду справи по суті розпізнати практично неможливо [9]. Поряд із цим, деякі дослідники вказують, що проблемним є застосування законодавства в аспекті визнання зловживання процесуальними правами дій щодо подання безпідставного позову, оскільки у категоріальному апараті процесуального законодавства не визначено, який позов слід вважати безпідставним та якими є ознаки безпідставності. Виходячи із цього, у загальному вигляді пропонується визначити безпідставним позов як такий, якого спрямовано на відкриття провадження у справі за відсутності на те правових підстав, повної відсутності доказів з метою створення проблем опоненту [4, с. 687].

Аналізуючи наведені тези, підтримуємо позицію фахівців, які вказують, що метою безпідставного звернення до адміністративних судів з позовами до різних органів влади, їх посадових осіб можуть бути наміри «паралізувати» діяльність владного механізму шляхом відволікання його від вирішення основних завдань, що може вважатися помстою за ухвалені несприятливі для заявника управлінські рішення або взагалі наслідком будь-яких, у тому числі, невмотивованих, особистих неприємностей чи розчарувань у соціально-майновому положенні, суспільній упевненості, в існуючому порядку протидії корупційним проявам [8, с. 48].

У цьому контексті згадують і про хибні амбіції деяких позивачів звертатися до суду з будь-якого приводу, наслідком чого є численні справи одного позивача до безлічі органів державної влади, які, на його думку, порушили його права, свободи або інтереси [1, с. 75].

Інколи, визначаючи незначний розмір ціни позову, позивач звертається з позовом не задля відновлення порушеного права чи охоронюваного законом інтересу, а з метою завдання шкоди своєму процесуальному опоненту. Разом із тим, серед досить поширених зловживань процесуальними правами – випадки пред'явлення позову з явно завищеним розміром вимоги про відшкодування шкоди. Вказані дії мають риси процесуальної шикани. При цьому, у науковій літературі термін «процесуальна шикана» розкривають через використання судового процесу як способу покарання відповідача, яким часто є посадова особа, безпосередньо винна в конфлікті. Процесуальними ж проявами такого виду процесу є наявність вимог про стягнення шкоди, про окрему ухвалу, про судовий контроль, вимоги про особисту участь відповідача тощо [7, с. 99].

Одним із поширених видів зловживання правом на звернення до суду за судовим захистом в адміністративному судочинстві є сутяжництво. Відмітними ознаками сутяжницьких позовів називають те, що позивач, зазвичай, виступає публічною особою та не бере особистої участі у процесі; факт звернення до суду набуває розголосу та висвітлюється в засобах масової інформації; результат вирішення справи не має самостійного значення [7, с. 99]. При цьому, видається, незважаючи на різні трактування поняття «сутяжництво в адміністративному судочинстві», аналіз правової літератури та нормативно-правової бази дозволяє охарактеризувати сутяжництво як систематичну, безпідставну та багаторазову участь особи у різних судових провадженнях, ініціювання судових проваджень до різних відповідачів за відсутності порушеного права, що обумовлюється потягом судитися та створювати конфліктні ситуації у ході судового процесу, який зазвичай завершується ухваленням судових рішень не на користь

такої особи – ініціатора сутяжницьких позовів.

Зловживання, що проявляються у спробах вплинути на формування складу суду для розгляду справи (маніпулювання автоматизованою системою розподілу справ з метою впливу на склад суду у справі; зловживання, пов'язані з визначенням юрисдикції та підсудності тощо).

Посилаючись вже на визнану в науковій літературі градацію, слід виокремити серед зловживань процесуальними правами в адміністративному судочинстві такі види як подання тотожних позовів (до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав) та вчинення дій, що мають на меті маніпулювання автоматизованим розподілом справ між суддями, що є недопустимим та суперечить завданню адміністративного судочинства, створює перешкоди у реалізації іншими учасниками справи їх права на справедливий судовий розгляд.

Так, видається, на теперішній час одним із способів забезпечення дотримання принципу незалежності та безсторонності суду є функціонування в кожному суді системи автоматизованого розподілу справ, серед завдань якої є визначення судді, який буде розглядати конкретну справу. Враховуючи той факт, що суддя, який буде розглядати справу, визначається на підставі ряду критеріїв та з урахуванням коефіцієнту навантаження, сторона не може визначити, хто буде розглядати її справу, що також призводить до мінімізації корупційних ризиків ще на стадії відкриття провадження у справі.

Однак до введення в дію нових процесуальних кодексів в Україні використовувалися певні схеми для «обходу» автоматизованої системи та потрапляння позову до «потрібного» судді. Зокрема, особа подавала декілька позовних заяв, як правило, допускаючи в них певні процесуальні помилки (для прикладу, не додаючи до позовної заяви оригінал квитанції про сплату судового збору), які потрапляли до різних суддів, що залишали такі позови

без руху, надаючи час для усунення виявленого недоліку. При цьому, позивач усував недоліки тільки в тій позовній заяві, яка потрапила до «потрібного» йому судді, а решта позовних заяв просто поверталися [19, с. 27].

Із набранням же чинності нової редакції КАС України вказана поведінка стала унеможливленою, враховуючи, що її може бути визнано зловживанням процесуальними правами, що, у свою чергу, з урахуванням положень п. 5 ч. 4 ст. 169 КАС України та п.п. 3, 10 ч. 1 ст. 240 КАС України призводить до повернення або залишення без розгляду позовної заяви [3].

Однак, з огляду на те, що розподілити повноваження між адміністративними, господарськими та цивільними юрисдикціями у повному обсязі є практично неможливим завданням, що урегульовується поступово шляхом тільки напрацювання відповідної судової практики, вказана недосконалість у врегулюванні створює підґрунтя для зловживань, пов'язаних із визначенням юрисдикції та підсудності справ, що може виражатися, зокрема, у навмисному штучному поєднанні в одному позові позовних вимог, які належить розглядати за правилами різного судочинства, з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставному залученні особи як відповідача (співвідповідача) з тією ж метою.

Зловживання на стадіях підготовчого провадження, судового розгляду, перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку (неявка в судові засідання без поважних причин, усвідомлене затягування із ознайомленням із матеріалами справи; подання численних безпідставних клопотань [про забезпечення позову/доказів, витребування доказів, призначення експертиз, завідомо безпідставних відводів тощо], які призводять до штучного затягування розгляду справи та потребують вчинення судом відповідних процесуальних дій).

Так, за наслідками проведення Вищою радою правосуддя аналізу заяв суддів щодо втручання у їхню діяльність шляхом психологічного тиску (усні погрози, постійне заявлення безпідставних відводів, агресивна поведінка, лайка, схиляння судді до прийняття рішення, погроза подання

скарг на суддю), було наголошено, що прояв зневаги до суду, невідкорення розпорядженням головуєчого, порушення порядку в судовому засіданні або правил поведінки у приміщенні суду, безпідставні відводи Вища рада правосуддя не розцінює як втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя та такі дії не свідчать про вчинення тиску на суд, а можуть розглядатися як зловживання процесуальними правами. Щодо фактів погроз, то, на думку Вищої ради правосуддя, всі подібні факти мають бути ретельно перевірені правоохоронними органами щодо наявності ознак вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 376, 377 Кримінального кодексу України [19, с. 14].

В адміністративному судочинстві досить поширеним явищем є зловживання процесуальними правами у вигляді заявлення учасниками процесу завідомо безпідставних відводів, що неодмінно, у першу чергу, призводить до затягування процесу розгляду справи в суді, враховуючи необхідність вчинення судом відповідних процесуальних дій.

Важливим моментом є те, що реалізація права на відвід судді, з одного боку, є однією із гарантій втілення конституційної засади незалежного розгляду справи суддею, а з іншого – може бути предметом зловживань учасниками справи, оскільки фактично, заявляючи відвід судді (у тому числі завідомо безпідставний), враховуючи правовий алгоритм, за яким здійснюється вирішення питання заявленого відводу та самовідводу, визначений ст. 40 КАС України [3], недобросовісний учасник може розраховувати на затягування розгляду справи. У цьому аспекті необхідно акцентувати увагу на тому, що учасник справи, яким подано заяву про відвід судді, має довести на підставі належних та допустимих доказів обставини, на яких ґрунтується така заява.

У розумінні ж адміністративного суду, серед іншого, подання завідомо необґрунтованих заяв про відвід судді, підставам яких вже надавалося оцінку при розгляді попередніх відводів, може бути трактовано як дії, що свідчать про активне намагання перешкодити розгляду справи (наприклад, ухвала Шостого апеляційного

адміністративного суду від 25.02.2020 р. у справі № 361/5596/17) [20].

Однак слід наголосити, що на теперішній час питання встановлення підстав для відводу судді має оціночний характер. Тут варто нагадати, що згідно правової позиції Європейського суду з прав людини, у контексті суб'єктивного критерію особиста безсторонність судді презюмується, поки не доведено протилежного, тому окремо від поведінки суддів належить визначити, чи існували інші переконливі факти, котрі могли б викликати сумніви щодо цього. При вирішенні питання щодо наявності у справі обґрунтованих причин побоюватися, що певний суддя був не безстороннім, позиція заінтересованої особи є важливою, проте не вирішальною. Вирішальним є те, чи можна вважати такі побоювання об'єктивно обґрунтованими.

Поряд із цим, інститут відводу (самовідводу) не повинен перетворитися в інструмент зловживань і з боку самого суду. Видається, під час реалізації права на самовідвід та розгляду заяви про відвід не лише повинна формально виконуватися норма процесуального закону стосовно вказаного питання, але й реалізуватися мета відповідного процесуального інституту, з якою його закріплено в нормах діючого національного законодавства, а саме: судовий захист порушених прав і законних інтересів осіб незалежним та безстороннім судом (суб'єктивно вільним від упередженості чи зацікавленості у результаті розгляду справи та об'єктивно безстороннім, спроможним гарантувати виключення будь-якого обґрунтованого сумніву стосовно його безсторонності).

Зловживання на стадії виконання судового рішення (направлення до суду безпідставних заяв про роз'яснення судових рішень, встановлення їх порядку та способу виконання; встановлення судового контролю тощо, спрямованих на безпідставне затягування виконання судового рішення).

Слід вказати, що важливим аспектом принципу верховенства права, на якому ґрунтується право на справедливий судовий розгляд, є принцип правової певності (legal certainty), який передбачає неможливість піддавати сумніву рішення,

яке набрало законної сили, яким остаточно вирішено судом спір (рішення Європейського суду з прав людини у справі Брумареску проти Румунії, № 28342/95, параграф 61 від 28.10.1999 р.) [17]. При цьому, право на виконання рішень, винесених судом, є невід'ємною частиною «права на суд» (Hornsby v. Greece (Горнсбі проти Греції) [16]).

Висновки. Отже, аналіз норм чинного законодавства та наукової правової думки дає змогу виділити деякі з найбільш розповсюджених видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: а) зловживання правом на доступ до суду (подання тотожних, аналогічних, технічних, штучних та явно безпідставних позовів; процесуальна шикана; сутяжництво тощо); б) зловживання, що проявляються у спробах вплинути на формування складу суду для розгляду справи (маніпулювання автоматизованою системою розподілу справ з метою впливу на склад суду у справі; зловживання, пов'язані з визначенням юрисдикції та підсудності тощо); в) зловживання на стадіях підготовчого провадження, судового розгляду, перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку (неявка в судові засідання без поважних причин, усвідомлене затягування із ознайомленням із матеріалами справи; подання численних безпідставних клопотань (про витребування доказів, забезпечення позову/доказів, призначення експертиз, завідомо безпідставних відводів тощо), які призводять до штучного затягування розгляду справи та потребують вчинення судом відповідних процесуальних дій); г) зловживання правами на стадії апеляційного та касаційного перегляду судових рішень; д) зловживання на стадії виконання судового рішення (направлення до суду безпідставних заяв про роз'яснення судових рішень, встановлення їх порядку та способу виконання; встановлення судового контролю тощо, спрямованих на безпідставне затягування виконання судового рішення).

Разом із тим, враховуючи, що наявність будь-якої процесуальної норми, яка закріплює право вчинення особою тих чи інших дій, може потенційно породжувати зловживання таким правом, відтак, закріплення

у положеннях КАС України вичерпного переліку усіх можливих видів дій, що суперечать завданню адміністративного судочинства, та яких, з урахуванням конкретних обставин справи може бути визнано судом зловживанням процесуальними правами, видається практично неможливим та не є необхідно зумовленим.

Список використаної літератури:

1. Базилевський С.В. Зловживання процесуальними правами в адміністративному процесі. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 70–81.
2. Гонгало Р.Ф. Зловживання цивільними процесуальними правами у контексті тлумачення окремих складових принципу диспозитивності. *Зловживання процесуальними правами: шляхи протидії* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 29–31.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 35. Ст. 446
4. Козачук Д.А., Басалюк Н.В., Таркін В.П. Зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Молодий вчений*. 2018. № 4. С. 685–689.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кравчук В. Аномалії судового процесу. *Слово Національної школи суддів*. 2014. № 4. С. 98–103.
8. Настюк В.Я. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві як прояви корупційних ризиків. *Право України*. 2017. № 1. С. 45–53.
9. Павленко В., Нестеренко А. Новий ГПК і процесуальні диверсії: тест на сумісність. *Закон&юрис*. 2018. № 4. URL : <https://www.integrites.com/wp-content/uploads/2018/02/Integrites-rus.pdf>
10. Петренко В.С. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 р.). Одеса : Фенікс, 2015. С. 32–38.

- пада 2015 року). Одеса : Фенікс, 2015. С. 15–20.
11. Полянський Т.Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 31–38.
 12. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 96. Ст. 2921.
 13. Рішення Європейського суду з прав людини від 04.12.1995 р. у справі «Белле проти Франції» (Bellet v. France) (заява № 23805/94) URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57952%22%5D%7D>
 14. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.07.2001 р. у справі «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини» (Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany) (заява № 42527/98) URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-59591%22%5D%7D>
 15. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.02.1999 р. у справі «Вайт і Кеннеді проти Німеччини» (Waite and Kennedy v. Germany) (заява № 26083/94) URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58912%22%5D%7D>
 16. Рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 р. у справі «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece) (заява № 18357/91) URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58020%22%5D%7D>
 17. Рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.1999 р. у справі «Брумареську проти Румунії» (Брумареську проти Румунії) (заява № 28342/95) URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-58337%22%5D%7D>
 18. Свірін С. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами : запобігання «процесуальним диверсіям». *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 127–139.
 19. Смалюк Р., Серета М. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. Альтернативна доповідь за 2018 рік. Київ, 2019. 49 с. URL : https://www.pravo.org.ua/img/books/files/1561096843shadow%20report_judges2018_web.pdf
 20. Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 25.02.2020 р. у справі № 361/5596/17 URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87900248>
 21. Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук. Санкт-Петербург, 2009. 537 с.

Drobotov I. On the issue of types of abuse of procedural rights in administrative proceedings

The article, based on the analysis of the legal framework and scientific achievements of domestic scientists, describes the theoretical and legal aspects of distinguishing types of abuse of procedural rights in administrative proceedings. It is established that among the types of abuse of procedural rights in administrative proceedings, it is necessary to mark: a) abuse of the right of access to court (filing of identical, similar, technical, artificial and clearly unjustified claims; procedural harassment; litigation, etc.); b) abuses manifested in attempts to influence the formation of the court composition for consideration of the case (manipulation of the automated system of case distribution in order to affect the composition of the court in the case; abuses related to the determination of jurisdiction and competence, etc.); c) abuse at the stages of prepreliminary proceedings, legal proceedings, review of the decision on appeal or cassation (failure to attend court proceedings without reasonable excuse, deliberate delay in reviewing the case file; submission of numerous unfounded requests (to disclosure evidence, to secure claim/evidence, to commission an expert assessment, clearly unwarranted recusation, etc.), which lead to an artificial delay in the case and require that the court takes appropriate procedural steps); d) abuse of rights at the stage of appellate and cassation review of court decisions; e) abuse at the stage of execution of a court decision (sending of unjustified applications to the court for clarification of court decisions, establishment of their procedure and mode of execution; initiation of judicial control, etc., aimed at unreasonably delaying the execution of a court decision).

Moreover, the author emphasizes the applied aspects of the qualification of actions as abuse of procedural rights, taking into account relevant case law in correspondence with the provisions of domestic law and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Key words: administrative proceedings, good faith, abuse of law, abuse of procedural rights, inadmissibility of abuse of procedural rights.